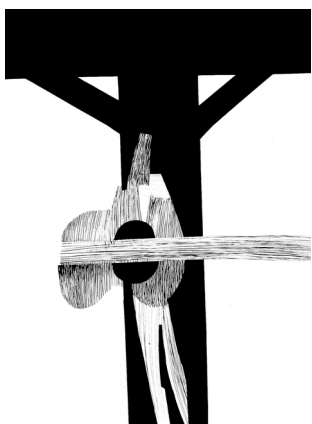

DEMETER TAMÁS

AMIT MARY NEM TUDOTT

Esettanulmány
a mentális fikcionalizmus álláspontjához

Melyik értelmezést
válasszuk? Egyik sem
felel meg a többinél
jobban a tényeknek...

6

A *Downton Abbey* című TV-sorozat első három szériájának domináns témája Mary és Matthew viszonya. Matthew az első találkozástól elég nyilvánvaló módon vonzódik Maryhez, s e vonzalomra Mary eleinte igen hűvösen reagál. Fokozatosan azonban nyitottabbá és barátságossá válik Matthew-val, majd szerelmes lesz, és hozzá megy feleségül. Azonban míg eddig a konklúzióig eljutunk, viszonyuk igen komplikált módon alakul.

De miért is hezitált Mary elfogadni Matthew házassági ajánlatát, amikor arra sor került? Mary viselkedésének legkézenfekvőbb értelmezése szerint a tétovázás a családi birtok sorsának jövődől alakulását illető bizonytalanságból fakad: vajon Matthew öröklie-e a birtokot, vagy a Mary apjának, Lord Granthamnek a lánykéréskor még meg nem született – és ezért még ismeretlen nemű – gyermeke? Ez az eldöntetlen kérdés tűnhet talán a legfontosabbnak Mary tétovázása háttérében. Azonban a későbbi fejlemények fényében Mary motivációi többféleképpen értelmezhetők, és a különböző értelmezések különböző megvilágításba helyezik jellemét. Olykor ő maga utal arra, hogy a hezitálás motivációi még saját maga számára sem világosak, s ez azt sugallja, hogy a helyzet talán mégsem annyira egyszerű, mint első pillantásra látszik. Mary egynémely megjegyzése, melyet a török diplomatával lezajlott affér kapcsán ejt el, azt sugallja, hogy tétovázásának háttérében rejtett pszichológiai okok lehetnek. Ezért tehát kevésbé meglepő, hogy viselkedésének különböző és akár egymással ellentétes értelmezései is lehetségesek, és a lehetséges értelmezések illetően konfliktusa bizonyos filozófiai problémákra is utal.

■ A fontosabb események többsége az első szériában zajlik. A 3. részben Mary kifogásolható szerelmi viszonyba bonyolódik Mr. Pamukkal, egy török diplomatával, aki a karjaiban hal meg. A 4. részben bizonyos jogi részletek tisztázása után eldől, hogy Mary nem lehet a birtok örököse, és Matthew lesz a következő Earl of Grantham. Robert, Mary apja és a birtok jelenlegi ura felveti Marynek a gondolatot, hogy esetleg menjen hozzá Matthew-hoz. A felvetést Mary a következőképpen utasítja el: „Sose házasodnék úgy, hogy megmondják, kihez.” Egy későbbi jelenetben Mary zokogásban tör ki, amelyet Matthew nevének konstans felelgetése vált ki egy vacsora utáni beszélgetés során, mégpedig azért, mert úgy érzi, apjának kizárólag Matthew a fontos. Később Corát, az anyját vádolja azzal, hogy „lemondott róla” a Pamuk-affér miatt, aki csak annyit válaszol: „Ne perelj Matthew-val, [...] egy napon még szükséged lehet rá.”

Az 5. részben egy újabb beszélgetés során, melyben a Matthew-val kötendő házasság kilátásairól esik szó, Cora figyelmezteti Maryt, hogy „sérült portékának” számít, s ezt a körülményt ebben a kontextusban tekintetbe kell venni, különösképpen azért, mert Londonban az a hír járja, hogy Mary „nem erényes”. Ez a hír láthatóan sokkolja Maryt, ennek ellenére ragaszkodik ahhoz, hogy ő maga intézze saját ügyeit, és ellenáll az anyjától rá nehezedő nyomásnak. Ugyancsak ebben a részben lesz érezhető, hogy Mary növekvő érzékenységet és fogékonyságot mutat Matthew érzései és közeledése iránt. Azonban Mary fontosabbnak kezeli testvérével, Edith-tel folytatott öncélú versengését a vacsoravendég Sir Anthony figyelméért. Mary viselkedése nyilvánvaló módon sérti Matthew-t, de Mary ezt csak akkor veszi észre, amikor Matthew elhagyja a házat.

A 6. részben Cora tudomást szerez egy levélről, amelyet a török követségre küldtek, s amelyben beszámolnak Pamuk halálának körülményeiről. Matthew azon javaslatát követően, hogy találkozzanak Maryvel gyakrabban, meg is kéri Mary kezét egy intim beszélgetést követően, melynek során Mary félkomolyan figyelmezteti Matthew-t, hogy: „Nem szabad figyelnie arra, amit mondok.” Mary később beszámol Corának a lánykérésről, aki megkérdezi, hogy Mary milyen választ adott, mire Mary úgy felel: „Csak annyit, hogy gondolkodom rajta.” Mire Cora megjegyzi: „Ez előrelépés ahhoz képest, ahol egy éve tartottunk”, majd megkérdezi Maryt, hogy szereti-e Matthew-t, mire Mary úgy válaszol: „Igen. Azt hiszem, igen. Lehet, hogy sokkal régebben szeretem, mint gondoltam volna.” Majd Corában csalódást keltve utal a Pamuk-afférra: „El kell mondjam neki. Ha nem teszem, úgy érzem, hazugsággal ejtettem csapdába.” A beszélgetés itt véget ér, mert Robert belép a szobába.

A 7. részben Mary megtudja, hogy Edith küldte a levelet a török követségre. Kiderül az is, hogy Cora gyermeket vár, aki fiú is lehet, és ez esetben Matthew elveszítené örökös státuszát. Beszélgetések során keresztül megtudjuk, hogy Mary bizonytalan abban, hogy akarja-e Matthew-t a birtok és a cím nélkül: a cím egy dolog, Matthew személyes kvalitásai vonzóvá teszik őt ettől függetlenül is. Mary mégis halogatja, hogy választ adjon Matthew-nak, s meg akarja várni, hogy kiderüljön, fiú-e vagy lány a születendő testvére – azonban Cora végül elveszíti a gyermeket. Matthew úgy érzi, hogy Mary halogatása arra kényszeríti őt, hogy elhagyja Downtont, és annak ellenére, hogy Mary továbbra is bizonytalan, nagyon is sajnálja, hogy halogatta a választ, és úgy érzi, „mindent tönkretett”.

A sorozat 2. szériája az első világháború éveire fókuszál. Megtudjuk, hogy Matthew eljegyezte Laviniát, és látjuk Mary sikertelen történeteit a potenciális kérrőkkel, miközben Matthew és Mary egymás iránti vonzalma erősödik. Lavinia halála után Mary beszámol Matthew-nak a Pamuk-afférról, amelyet a felébredő „vággyal”

és az „izgalmak” hiányával magyaráz, s azt mondja, hogy ez az affér megváltoztatta őt. Matthew végül ismét megkéri a kezét, s Mary igent mond, pontot téve ezzel a tétovázás hosszú időszakára.

Értelmezési lehetőségek

■ Mielőtt filozófiailag releváns irodalmi párhuzamokhoz, valamint magukhoz a filozófiai tanulságokhoz fordulnánk, hadd vázoljak néhány értelmezést, amelyek a fenti tények némelyikét releváns bizonyítékként kezelik.

Az első lehetőség az „érzelmi bizonytalanságra” fókuszáló értelmezés. Eszerint Mary nem tudja, hogy is érez igazán Matthew-val kapcsolatban; érzelmei változékonyak, és a különböző családtagjai felől érkező hatások, valamint az életében zajló események szerint alakulnak. Mindazonáltal az érzelmeinek többé-kevésbé világos tendenciája van, s egyre inkább vonzódik Matthew-hoz. Ez az értelmezés ütközik Mary olyan karakterjegyeivel, mint a keménység, csökönység, döntésképeség és akaratosság.

A második értelmezés a „kapzsiságra” fókuszál. Mary azért tétovázik, mert tudni akarja, hogy ki lesz végül a birtok örököse, és kapzsiságát – talán még önmagát is megtévesztve – az érzelmi bizonytalanság fátylával leplezi. Ez az értelmezés ütközik azzal, hogy Mary gyakran hangsúlyozza Matthew személyes kvalitásait, és azt, hogy ő maga csak olyasvalakihez menne hozzá, akihez vonzódik. Ezen túlmenően, ha a kapzsiság a motiváció, akkor a racionális eljárás az lett volna, ha Mary igent mond Matthew-nak, azzal a ki nem mondott megkötéssel, hogy abban az esetben megy hozzá Matthew-hoz, ha Cora születendő gyermeke nem fiú – ahogyan azt Mary nagyanja egyébként tanácsolja is. Azonban Mary mégsem választja ezt az utat.

A harmadik értelmezési lehetőség a „társadalmi kirekesztődésre” fókuszál. Mary aggódik a Pamuk-affér botrányával fenyegető társasági következményei miatt, s az idő nem az ő malmára hajtja a vizet. Mégis tétovázik elfogadni Matthew-t, amíg nem válik bizonyossá vagy bizonyosabbá, hogy jobb kérés nem jelentkezik ésszerű időn belül, s ezért halogatja a döntést. Ez az értelmezés ellentétben áll Mary számos kitérésével a társadalmi konvenciók és normák ellen, s hajlandóságával, hogy ezek ellenére cselekedjen. Ugyancsak ellentétben áll ez az olvasat Mary növekvő vonzalmával Matthew iránt, ami tükröződik a viselkedésében éppúgy, ahogyan kettejük beszélgetéseiben, valamint a másokkal Matthew-ról folytatott beszélgetéseiben is.

A negyedik olvasat a „rossz lelkiismeretre” helyezi a hangsúlyt. Maryt kínozza a Pamuk-affér és az a gondolat, hogy „sérült portéka”, aki nem méltó Matthew-hoz. Ez vezet a tétovázáshoz, hogy igent mondjon, mert az „igen” saját morális mércéi szerint megkívánná, hogy beszámoljon Matthew-nak az afférról. Azonban a beszámoló azzal a veszéllyel jár, hogy Matthew esetleg visszavonja ajánlatát, és szélesebb körben elterjeszti a kínos affér hírét. Ez az értelmezés konfliktusban áll Mary kifejezett elszántságával, hogy szembenézzen az affér következményeivel.

Az ötödik lehetőség az „ellentétes befolyások” szerepére összpontosít. Maryt különböző családtagoktól különböző irányú és minőségű befolyás éri a Matthew-val kötendő házasságot illetően. Ezek a befolyások – jellemzően édesapja és édesanyja, nagyanja és nagynénje felől – különböző irányú és tartalmú viselkedést javasolnak Marynek, mint például az 1. széria 7. részében, amikor is nagyanja azt tanácsolja, hogy tentatíve mondjon igent Matthew-nak, majd véglegesen akkor döntsön, amikor Cora várt gyermeke megszületik, míg nagynénje azt tanácsolja, várjon a döntéssel a gyermek megszületéséig. Az első lehetőség őszintén és morálisan megkérdőjelezhető, a második lehetőség viszont azzal a következménnyel jár – amint Mary nagyanja rámutat –, hogy Matthew érzelmi elköteleződése megrendül, ha világosan lát-

szik, hogy Mary válasza Cora születendő gyermekének nemétől függ. Ennek fényében lehet úgy érvelni, hogy ezek az ellentétes befolyások különböző irányokba húzzák Maryt, aki nem tudja eldönteni, hogy merre is induljon. Ez az értelmezés – hasonlóan az eddigi esetekhez – megkérdőjelezhető azzal, ha valaki Mary független személyiségét hangsúlyozza.

Az öt fenti értelmezés – és bizonyosan találhatók továbbiak is – nem szükségképpen összeegyeztethetetlen egymással, és bizonyos mértékig ötvözhető is egy komplexebb értelmezés érdekében. Mégis komoly feszültségek vannak közöttük, amennyiben együttesen nem lehetnek igazak: számos egymást kizáró motivációra és jellemvonásra támaszkodnak. A köztük való választás nagymértékben attól függ, hogy az értelmező miként érzékeli Mary jellemét azok alapján, amit a különböző jelenetekből ebben a vonatkozásban le tud szűrni. Mivel ez a folyamat lényegileg szubjektív, így komoly mozgásteret nyit Mary – és bárki más – viselkedésének személyes elfogultságok és impressziók szerinti értelmezésének. Annak az értelmezésnek, amely a viselkedési tényeket súlyozza és rendezi koherens narratívába, s ezzel az önmagukban nem szükségképpen jelentőségteljes viselkedési elemeket az értelmezés bizonyítékává teszi.

Ez persze bár szubjektív, de nem önkényes folyamat abban az értelemben, hogy az értelmező úgy láthatja az egyes viselkedési tények jelentőségét, ahogy csak akarja. Inkább arról van szó, hogy az értelmezés olyan személyes érzékenységek háttére előtt komponálódik, amelyek a helyzetek és viselkedések bizonyos vonásaira teszik fogékonyra az értelmezőt – ahelyett, hogy más vonásokra tennék fogékonyra. Ennek következtében az értelmezéseink mindig és kiküszöbölhetetlenül személyesek. Személyes érzékenységünk fejeződik ki azokon a pszichológiai fogalmakon keresztül, amelyeket szokásszerűen alkalmazunk annak érdekében, hogy valamely ágens viselkedését koherenssé és ezáltal érthetővé tegyük – ez a koherenciateremtés azonban sokféleképpen és egymást kizáró módokon is megtörténhet. A következőkben két lehetséges újtát mutatom be annak, hogy miként lehet levonni a pszichológiai értelmezés ilyen személyes elfogultságának filozófiai tanulságait, s teszem ezt úgy, hogy Mary esetét filozófiailag releváns irodalmi példákhoz kötöm.

A pszichológiai tudás jellegzetessége korlátozza ismereteinket Mary motivációiról?

■ Egyeseknek úgy tűnhet, hogy a probléma Mary viselkedésének értelmezésében az, hogy nincs ideális hozzáférésünk a releváns tényekhez: ha jobban ismernénk Mary motivációit és jellemét, könnyebben juthatnánk ebben az esetben magyarázathoz. Arról van tehát szó, hogy társas helyzetekben sajnos sosincs ideális hozzáférésünk társaink pszichológiájához, ezért kénytelenek vagyunk beérni a viselkedési evidenciák korlátozott készletével, amelyekre támaszkodva csak részleges pszichológiai magyarázat adható, s ez tág teret hagy az egymással ellentétes értelmezések számára.

Michael Frayn *Koppenhága* című drámája pont ennek a szituációnak az illusztrációját célozza. Frayn (2000. 136.) saját olvasatában drámája a „szándék epiztemológiájáról” szól, arról, hogy „[a]mit az emberek saját motivációikról és szándékaikról mondanak, [...] mindig kérdéses – éppannyira kérdéses, mint az, amit bárki más mond róluk. A gondolatok és szándékok, még a sajátjaink is – talán a sajátjaink leginkább –, változékonyak és eluzívak. Egyetlen gondolat vagy szándék sem állapítható meg pontosan.” (Frayn 2000. 99.)

A dráma háttérét Heisenberg és Bohr 1941. szeptemberi koppenhágai találkozója adja, melynek – ahogy az későbbi dokumentumok alapján sejthető – mindketten más-más jelentőséget tulajdonítottak, másként értelmezték az ott elhangzottakat, s

ennek megfelelően önmagukat és a másikat is. A drámában Frayn egy túlvilági beszélgetést visz színre, amely arra hivatott, hogy az elhangzottak értelmét és jelentőségét rekonstruálva fényt derítsen Heisenberg szándékaira, s ezzel feltárja az erkölcsi értékelés bizonyos kilátásait. Heisenberg koppenhágai látogatását a szereplők visszaemlékező szellemei inkonzisztív változatokban rekonstruálják, ezzel jelezve a történet értelmezésének meghatározatlanságát.

Frayn (2000. 98. skk.) olvasatában drámája filozófiai tanulsága az, hogy az emberi viselkedés motivációi tekintetében hasonló indetermináltsággal szembesülünk, mint a koppenhágai interpretáció szerint a kvantumvilágban. A koppenhágai értelmezés szerint a mikrofizikai indetermináltság annak köszönhető, hogy a jelenségekbe mérési eszközeinkkel beavatkozunk. Eszközeink itt nemcsak mérik a jelenségeket, hanem hatással is vannak rájuk. Azonban eszközeink nélkül nincs értelme egy izolált mikrofizikai rendszer tulajdonságairól beszélni, mert nélkülük nem tudhatjuk, hogy ezek kicsodák. A határozatlanság tehát a mérési apparátus beavatkozásának tulajdonítható, abból fakad, hogy mi csak bizonyos módokon vagyunk képesek a jelenségeket megismerni. Ebben az értelemben az indetermináltság *episztemikus* jellegű: csak ekként tudhatunk meg valamit a kvantumjelenségekről, így viszont valójában nem róluk tudunk meg valamit, hanem róluk és mérésükről együttesen, vagyis a mérési apparátussal kialakult kölcsönhatásukról.

Érvelhetünk úgy, hogy hasonló lehet a helyzet a pszichológiai interpretációk esetében is. Itt sincs közvetlen hozzáférésünk a motivációkhoz, szándékokhoz és jellemvonásokhoz, csak a viselkedési evidenciák alapján következtethetünk rájuk, azon fogalmi és inferenciális erőforrásokon keresztül, amelyeket a hétköznapi életben használt pszichológiánk biztosít számunkra. Ezeket az erőforrásokat pedig szükségképpen saját személyes pszichológiai érzékenységünkön keresztül átszűrve használjuk. Ezért Mary vagy Heisenberg vagy bárki más viselkedésének értelmezései egyszerre támaszkodnak viselkedési tényekre és a pszichológiai fogalmak személyes érzékenységekből táplálkozó használatára.

E kép háttérben meghúzódik egyfajta pszichológiai realizmus, amely elkötelezett a pszichológiai tények fogalmainktól és érzékenységeinktől független létezése mellett. Eszerint pszichológiai fogalmaink a mentális architektúránkhöz képest külsődlegesebbek, pusztán leírják azt, s rajtuk keresztül pusztán hozzáférünk ehhez az architektúrához, de általa nem konstruáljuk azt. Tekintettel arra, hogy pszichológiai érzékenységünk személyes, ezért a pszichológiai értelmezést aluldeterminálják a viselkedési tények – még az első személyű beszámoló esetében is, mert azok is pszichológiai érzékenységünkre támaszkodnak, még ha ez esetben önmagunk felé fordulnak is. Így nincs mód arra, hogy kiválasszuk Mary viselkedésének igaz értelmezését, amely adekvátan képeződik le a pszichológiai tényekre, amelyek tétovázását okozzák, mert sosem vagyunk abban a helyzetben, hogy saját érzékenységünktől független evidencia alapján válasszunk. Azonban elvileg, ha képesek lennénk személytelen, objektív nézőpontot elfoglalni, amelyet személyes érzékenységek nem befolyásolnak, akkor ez a független evidencia elérhető, és Mary tétovázásának valódi oka felfedhető lenne.

A pszichológiai tények jellegzetessége korlátozza ismereteinket Mary motivációiról?

■ Úgy is lehet azonban érvelni, hogy a Mary motivációinak és a kvantumvilágnak a megértése között vont párhuzam hibás, mert a pszichológiai jelenségek esetében nem lehet különbséget tenni a vizsgált jelenség (Mary pszichológiai architektúrája) és azon eszközök között, amelyekre támaszkodva azt vizsgáljuk (a pszichológiai fo-

galmak és érzékenységek). Lehet tehát úgy érvelni, hogy a pszichológiai eszközeink maguk konstituálják azt a mentális architektúrát, amelyet látszólag leírnak. Ebben az esetben pedig az értelmezések határozatlansága *metafizikai* természetű, a pszichológiai jelenségek azon természetéből fakad, hogy legalább részben pszichológiai fogalmaink konstituálják őket.

Ezen álláspont szerint még akkor is lehetséges egy személy viselkedésének többféle, egymással összeegyeztethetetlen értelmezését adni, ha ideális hozzáférésünk van mindenféle tényhez – ugyanis az értelmezéshez releváns tények nem függetlenek attól a pszichológiai fogalmiságtól, amellyel beszélünk róluk. Nem az a helyzet tehát, hogy vannak bizonyos releváns, ám hozzáférhetetlen tények (például az emberi tapasztalat határai vagy az emberi álláspontról kiküszöbölhetetlen elfogultságok miatt), hanem inkább arról van szó, hogy a releváns viselkedési tények nem azonosíthatók a pszichológiai fogalmiságtól függetlenül, így ezek a tények nem is használhatók e fogalmak megalapozására.

Dennett (1991. 49.) így fogalmazza meg a pszichológiai interpretáció e sajátosságát: „Belátom, hogy lehetséges valamely egyénnek hitek két különböző rendszerét tulajdonítani úgy, hogy ezek a tulajdonítások *szubsztanciálisan* különböznek abban, hogy mit is tulajdonítanak – akár olyannyira, hogy lényegileg különböző predikciókhoz vezetnek az egyén várható viselkedését illetően –, miközben nincs olyan mélyebb tény, amely megalapozhatná azt a belátást, hogy az egyik az egyén *valós* hitének leírása, s a másik nem az. Más szavakkal: ebben a zajos világban meg lehet különböztetni két eltérő, de egyformán valós mintázatot. E rivális elméletek még abban sem értenének egyet, hogy a világ mely részei mintázatok, és mely részei zajok, mégsem tudná semmi mélyebb eldönteni ezt a kérdést. A mintázat kiválasztása a megfigyelőtől függ, olyan úgy ez, amely idioszinkretikus pragmatikus alapon dől el.”

A viselkedés mintázatait tehát nem azonosíthatók azoktól a mentális állapotoktól függetlenül, amelyeket e mintázatok alapján tulajdonítunk. A pszichológiai fogalmak megválasztása egyúttal strukturálja az evidenciákat: az értelmezés szempontjából releváns viselkedés bizonyos aspektusait mint „zajokat” irrelevánsként kizárja, más aspektusokat pedig mintázatként tesz láthatóvá és érthetővé. Ebből azonban az következik, hogy nincs független evidencia, amely a sok lehetséges értelmezés közül az egyiket mint igazat kitüntethetné. Az értelmezéshez használt fogalmak maguk tüntetik fel evidenciaként a viselkedés bizonyos aspektusait, s nem megfordítva – azaz nem interpretációfüggetlen evidenciák támogatják az egyik vagy a másik értelmezést. Így az egy adott interpretációt támogató evidenciák egy másik értelmezés szempontjából irrelevánsak lesznek, mert az más fogalmakból építkezik, s ezért úgyszólván más evidenciákat teremt ön maga alátámasztására.

A viselkedések osztályozása, hogy adott testmozgások milyen cselekvésnek számítanak, mely mentális állapotok tekintetében relevánsak, maga is a népi pszichológia hatókörébe tartozik. Így azon viselkedési evidenciák körét, melyekre a mentális magyarázataink igazolásában támaszkodunk, a népi pszichológiai diskurzus egyrészt kijelöli, másrészt s egyúttal konceptualizálja, kategorizálja, értelmezi és szelektálja – s nélküle az evidenciák nem is tekinthetők evidenciának. Az értelmezéstől függetlenül nincsenek az értelmezés számára releváns tények.

A regény cselekménye viszonylag egyszerű. Adam Verver, egy roppant gazdag amerikai üzletember lányával, Maggie-vel körutazást tesz Európában, s műalkotásokat gyűjt tervezett múzeuma számára. Egy amerikai barátjuk, Fanny Assingham révén Maggie megismerkedik egy elszegényedett olasz herceggel, Amerigóval, s feleségül megy hozzá. A herceg még az eljegyzés előtt viszonyt folytatott a gyönyörű, ám ugyancsak szegény Charlotte Stanttal, akivel azért szakítottak, mert mindketten vagyontalanok voltak. Noha Charlotte Fanny régi barátnője, s még iskolaéveikből ugyan-

csak barátja Maggie-nek is, e korábbi viszonyról egyikük sem tájékoztatja Maggie-t. Az esküvő után Maggie arra biztatja apját, nősüljön meg újra. Így is lesz: elveszi Charlotte Stantot. Azonban Maggie és az apja továbbra is majdnem minden idejüket együtt s Maggie időközben megszületett gyermekével töltik, mind közelebb hozva ezzel egymáshoz a herceget és Charlotte-ot, ami végül kettejük viszonyának felújításához vezet. Noha Maggie felfedezi ezt, mégsem leplezi le őket, hanem kitartóan azon fáradozik, hogy mindent a felszín alatt tartson. Sikerral jár, s végül Adam és Charlotte visszahajóznak Amerikába, Maggie és Amerigo pedig új életet kezdenek.

E Jamesre oly jellemző képlet tanulságait Robert Pippin (2000. 64. sk.) ekként summázza: „Természetesen ha azt mondjuk, hogy James karakterei – úgy tűnik – nem tudják, mit gondolnak, az nem azt jelenti, hogy nincsenek tudatában saját mentális állapotainknak. Ez csak annyit mond, hogy annak, amit én magam gondolok saját attitűdjeimről vagy másokéről, lehet, de nem feltétlenül van jelentősége a tekintetben, hogy (végső soron) milyen vélekedéseket és hiteket helyénvaló nekem tulajdonítani ezekben a kérdésekben. Lehet, hogy »valójában sosem gondoltam« azokat a vélekedéseket, amelyekkel rendelkezem, és hogy amiről magannak tudatosan azt mondom, hogy hiszem, az egyáltalán nem az, amit hiszek. Ez még sugallhatná azt, hogy a probléma valamilyen episztemológiai homályosságban áll (*van* ilyen vélekedés, de valamiként gátolva vagyok abban, hogy elismerjem), hogy letagadom magamnak, vagy hogy nem tudatos, stb. Például azt is mondhatnánk, hogy az, amit valójában hiszek, abban mutatkozik meg, amit teszek, s nem abban, amit mondok vagy tudatosan gondolok. De [...] James álláspontja az effajta »homályossági« álláspontoknál sokkal radikálisabbnak tűnik. Az a kérdés, hogy valójában milyen hiteim vannak, vagy hogy mi volt a valódi motivációm, stb., egyáltalán nem olyasvalami, amiről elmondható, hogy »adott« – bármilyen kifinomult is episztemológiai belátásunk.”

A mentális állapotoknak az efféle metafizikai homályossága, az igaz értelmezés lehetőségének hiánya világosan kiténik a regény egyik kulcsjelenetéből, a nászajándék – az aranyserleg – kiválasztásához vezető eseményekből. Charlotte arra kéri a herceget, hogy segítsen kiválasztani a Maggie-nek szánt nászajándékot anélkül, hogy Maggie tudna erről. Már az sem világos – alkalmasint magának Charlotte-nak sem –, hogy mi a célja ezzel, azon túl, hogy ott legyen vele a herceg, és hogy elhangozzék valami közöttük – valami végtelenül homályos. Mi a jelentősége ennek a jelentnek? Charlotte akarhatja kompromittálni a herceget; a közös titok révén szorosabbra fűzni a szálakat; a viszony felújítását kezdeményezni; manipulálni, lelkiismeretét felébresztetni, amiért a pénz miatt készül házasodni; emlékeztetni arra, kit is szeret valójában. De értelmezhető úgy is, mint hősies aktus, amely arra szolgál, hogy kettejük korábbi viszonya ne merüljön a feledés homályába, s ezért a viszonynak valamilyen elismerést kell nyernie; vagy akár a múlt lezárásának szimbolikus aktusaként is. És persze értelmezhető úgy is, hogy az egész jelenetnek vagy legalábbis annak, ami elhangzik, semmilyen önmagán túlmutató szignifikanciája nincs, pusztán feszegető semmitmondás folyik egy olyan helyzetben, amely akár egy rossz ötlet eredményeként is előállhatott. Hogy melyik értelmezés mellett döntünk, korábbi és további értelmezéseink függvénye, s egyik sem felel meg a többinél jobban a tényeknek.

Döntésünk végeredményben attól függ, hogy számunkra melyik értelmezés fogja össze szinoptikusan a szereplők viselkedését; hogy melyik illeszkedik legjobban a szereplőknek tulajdonított célokhoz; hogy melyiket érezzük a leginkább találónak a szereplők és helyzetek által kiváltott affektív reakcióink fényében; hogy melyik értelmezés révén érezzük, hogy értjük a szereplőket és a szituációkat; hogy melyik felel meg leginkább annak a jelentőségnek, amelyet az eseménynek a történések láncolatában tulajdonítunk annak fényében, ahogyan azt átfogóan értjük, stb. Hogy a lehetséges értelmezések közül melyiket választjuk, az a releváns affektusainkról árul

kodik – csakúgy, mint azoknak a hétköznapi helyzeteknek az értelmezése, amelyekben hasonló szükségesség mutatkozik a pszichológiai megértésre.

Ez a probléma pedig igen hasonló ahhoz, amellyel Mary esetében szembesülünk. Melyik értelmezést válasszuk? Egyik sem felel meg a többinél jobban a tényeknek, így a választás a karaktert illető korábbi értelmezéseink függvénye, mely értelmezések ugyancsak korábbi értelmezésekre támaszkodnak, amelyek általános pszichológiai beállítódásunkat eddig kondicionálták. Így a választás idioszinkretikus alapon történik, attól függően, hogy saját személyes nézőpontunkból melyik értelmezés fogja össze számunkra legjobban a történetet.

Amit Mary nem tudott...

■ Mary tétovázásának első filozófiai megközelítése szerint tehát elvileg tudható lenne számunkra a hezitálás oka, azonban kognitív tökéletlenségünk korlátoz bennünket ennek konkluzív feltárásában. A második filozófiai megközelítés szerint azonban a „tudás” itt nem is igazán alkalmas kifejezés a pszichológiai értelmezés végeredményének leírására. Ha tehát ez utóbbi megközelítés elfogadására hajlunk, akkor könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy amit Mary nem tudott, azt egyáltalán nem is lehet tudni.

■ IRODALOM

Dennett, Daniel: *Real Patterns*. Journal of Philosophy 1991. 88. 27–51.

Frayn, Michael: *Copenhagen*. Methuen, London, 2000.

Pippin, Robert B.: *Henry James and Modern Moral Life*. Cambridge University Press, Cambridge, England, 2000.

